

Універсальний комплексний словник-довідник молодшого школяра

- тлумачний
- орфографічний
- орфоепічний
- наголосів
- словотвірний
- синонімів і антонімів
- омонімів
- етимологічний
- фразеологічний
- народознавчий
- іношомовних слів
- імен
- короткий довідник з української мови

Універсальний комплексний словник-довідник молодшого школяра

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Універсальний комплексний словник-довідник молодшого школяра

- тлумачний
- орфографічний
- орфоепічний
- наголосів
- словотвірний
- синонімів і антонімів
- омонімів
- етимологічний
- фразеологічний
- народознавчий
- іншомовних слів
- імен
- короткий довідник з української мови

УДК 81'374(038)=161.2
ББК 81.2Укр-4я2
У59

Упорядники:

Н. О. Воскресенська, кандидат педагогічних наук,
професор ХНПУ ім. Г. С. Сковороди;

К. О. Воскресенська, старший викладач ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Н. М. Чернушенко, кандидат філологічних наук,
доцент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди;

Ю. Ю. Волга, учитель початкових класів ХСПШ № 132

У59 **Універсальний комплексний словник-довідник молодшого школяра / Упоряд.:** Н. О. Воскресенська, К. О. Воскресенська. — Х.: Вид-во «Ранок», 2010. — 464 с.

ISBN 978-611-540-216-8

Посібник містить такі словники: тлумачний, орфографічний, орфоепічний, словник наголосів, словотвірний, словник синонімів і антонімів, словник омонімів, етимологічний, фразеологічний, народознавчий, словник іншомовних слів та словник імен, а також короткий довідник з української мови. За допомогою цього збірника учень зможе поповнити свій словниковий запас, навчиться доречно вживати слова у своєму мовленні, розрізняти синоніми, антоніми й омоніми, виконувати словотвірний аналіз слова, повторити всі орфограми з курсу української мови, підготуватися до контрольної роботи.

Посібник призначений для учнів 1–4 класів, їхніх батьків та вчителів початкової школи.

УДК 81'374(038)=161.2
ББК 81.2Укр-4я2

ISBN 978-611-540-216-8

© Н. О. Воскресенська,
К. О. Воскресенська, 2010
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2010

*Слова — це перлини,
Це дивні дива.*

Д. Білоус

*Не бійтесь заглядати
у словник.*

М. Рильський

ПЕРЕДМОВА

Одним із головних завдань навчання дитини в сучасній школі є розвиток її усного та писемного мовлення, а у зв'язку з цим — формування активного словника учня, його вміння доречно й точно користуватися словом у мовленні, правильно вимовляти й писати. Щоб мовлення дитини було виразним і образним, вона мусить знати багато слів і висловів, постійно збагачувати свій словниковий запас.

Словник — це книга про слова, з якої можна багато про що дізнатися. Можна, наприклад, довідатись, яке значення має те чи інше слово, як воно вимовляється, пишеться, де і коли вживається, звідки до нас прийшло тощо. Усі ці відомості учень 1—4 класів отримає із спеціально для нього складених коротких словників, які ввійшли до пропонованого вашій увазі універсального комплексного словника-довідника. Він об'єднує такі словники: тлумачний, орфографічний, орфоепічний, словник наголосів, словотвірний, синонімів і антонімів, словник омонімів, етимологічний, фразеологічний, народознавчий, іншомовних слів, словник імен. Книга доповнена також довідником з основних, передбачених шкільною програмою, відомостей з української мови, викладеними у вигляді таблиць і схем.

Тлумачний словник пояснює значення слів, які дитина повинна знати і розуміти. У ньому зібрані

переважно ті слова, що трапляються в шкільних підручниках, дитячій літературі та періодиці. Кожна словникова стаття містить саме слово, виділене жирним шрифтом, його закінчення в родовому відмінку однини (для іменників), особові закінчення (для дієслів), родові закінчення (для прикметників). Статті проілюстровані прикладами, узятими переважно з дитячої літератури. Приклади, джерела яких не позначено в дужках, належать авторам даного посібника.

В **орфографічному словнику** подаються в першу чергу ті слова, написання яких викликає в молодших школярів труднощі. Це слова, правопис яких треба запам'ятати, або ті, що відповідають орфографічним правилам, які вивчаються в початкових класах. Слова розташовані за абеткою, із зазначенням інших їхніх форм і наголосу.

В **орфоепічному словнику** за допомогою знаків спрощеної транскрипції подані зразки правильної вимови слів: [] — вказівка на те, що слово подане у звукозаписі; [н'] — так позначаються м'які приголосні звуки; [н':] — так м'які подовжені; [e^и] та [и^е] — взаємонаближені у вимові в ненаголошеному складі голосні [e] та [и]; [дж], [дз] — дужка показує, що це один звук.

Словник наголосів, як і орфоепічний, покликаний закріпити вміння правильно вимовляти слова.

Словотвірний словник дає змогу учневі проаналізувати морфемносемантичну структуру слів, завдяки чому зрозуміти роль морфем у них, удосконалити вміння аналізувати слово за його будовою. Цей словник побудовано на основі морфемного членування слів, у яких виділяються всі, з погляду сучасної української мови, словотвірні елементи (корінь, префікс, суфікс, закінчення). Особливістю словника є те, що слова в ньому дібрані за двома принципами: алфавіт-

ним і спільнокореневим, тобто об'єднані в ряди споріднених слів.

Словник синонімів і антонімів має допомогти учням усвідомити місце слова в лексичній системі мови. У ньому за алфавітом подані синонімічні ряди слів і їхні антонімічні пари (позначені умовно так: \approx — синоніми, \leftrightarrow — антоніми).

За шкільною програмою, учні практично (без уживання терміна) ознайомлюються з омонімами, тобто словами, які мають однакий звуковий склад, але зовсім різні значення. У **словнику омонімів** наводяться найуживаніші, властиві українській мові омоніми. Словник має сприяти розширенню знань учнів як про звукову будову слів, так і про їхнє лексичне значення.

Лексичні, орфоепічні та словотвірні характеристики слів доповнені довідками історичного змісту, вміщеними в **етимологічному** словнику. Цей словник складається з окремих словникових статей, у кожній із яких пояснюється походження слова, показано шлях його розвитку, зазначається, з якої мови воно запозичене. Для етимологічних довідок використана тільки та інформація, яка є актуальною для учнів початкових класів і своєю цікавістю сприяє розвитку їхнього інтересу, тому багато проміжних ланок розвитку значення слів авторами свідомо пропущені.

Особливу увагу під час формування словника-довідника молодшого школяра було приділено збагаченню його фразеологізмами — стійкими виразами, які роблять мовлення багатшим і образнішим. Із цією метою слід використовувати матеріал **фразеологічного словника**, у якому подані найхарактерніші та науживаніші українські фразеологізми. Вони подаються за абеткою і взяті з творів дитячих письменників, а також із мовлення дітей і дорослих.

Кожна стаття проілюстрована переважно прикладами з дитячої літератури.

Під час читання літературних творів учень часом зустрічається зі словами, які пов'язані з минулим нашої країни, її історією, етнографією та культурою. Розуміння значення таких слів викликає в дітей, а часом і в дорослих певні труднощі. Такі слова виділені в окремий **народознавчий (етнографічний) словник**. У ньому тлумачаться назви національного одягу, обрядів, речей, міфічних істот тощо.

Практично всі мови світу запозичують слова з інших мов. Адже народи живуть не ізольовано один від одного. Вони постійно спілкуються, обмінюються науковими, культурними й технічними досягненнями. Україна не виняток. У складі української лексики є значна кількість запозичень із різних мов. **Словник іншомовних слів** подає стисле пояснення слів і термінів іншомовного походження, якими користуються у своєму мовленні молодші школярі, а також ті, що трапляються в художній та публіцистичній літературі для дітей.

Словник імен містить відомості про те, звідки прийшли до нас деякі чоловічі та жіночі імена і що вони означають.

Усі відомості, що подаються в кожному з описаних словників, добиралися за сучасними (переважно академічними) словниками.

У **Короткому довіднику з української мови** пропонуються відомості з основних тем курсу мови в початковій школі: звуки та букви, звуко-буквений аналіз, слово та його значення, будова слова, частини мови, текст, речення та його види, члени речення, розділові знаки тощо.

Універсальний комплексний словник-довідник адресується всім тим, хто хоче навчитися грамотно

писати, хто цікавиться українською мовою і хоче більше знати про її історію, навчитися правильно й точно висловлювати свої думки.

Українська абетка

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее
Єє	Жж	Зз	Ии	Іі	Її	Йй
Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
Шш	Щщ	Ьь	Юю	Яя		

СКОРОЧЕННЯ

англ. — англійська мова

араб. — арабська мова

вірм. — вірменська мова

голланд. — голландська мова

грец. — грецька мова

дав. відмін. — давальний відмінок

жін. р. — жіночий рід

з газ. — з газети

з жур. — з журналу

з нар. — з народних джерел

заг. назва — загальна назва

ісп. — іспанська мова

італ. — італійська мова

кельт. — кельтська мова

кл. ф. — клична форма

латин. — латинська мова

мн. — множина

молд. — молдавська мова

невідм. — невідмінюване слово

незмін. — незмінюване слово

нім. — німецька мова

норв. — норвезька мова

одн. — однина

ор. відмін. — орудний відмінок

перс. — перська мова

полінез. — полінезійська мова

пол. — польська мова

род. відмін. — родовий відмінок

рум. — румунська мова

середн. р. — середній рід

тур. — турецька мова

угор. — угорська мова

уроч. — урочисто

фр. — французька мова

чол. р. — чоловічий рід

яп. — японська мова

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

≈ — синоніми

↔ — антоніми

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

А

абажу́р, -а. Дашок різної форми і з різного матеріалу на лампу (свічку й т. ін.) для захисту очей від світла або для зосередження світла в певному напрямку. *Настільна лампа під синім шовковим абажуром, етажерка з книгами — усе це настроювало на щирі розмову* (О. Донченко).

агроно́м, -а. Спеціаліст із сільського господарства (хліборобства). *Все вона знає: коли сіяти й жати — мама моя агрономом працює* (О. Орач).

а́грус, -у. Кущова рослина з колючими гілочками та кисло-солодкими їстівними ягодами. [Андрій] *посадив... абрикоси й сливи, а також агрус, малину, смородину* (Є. Гуцало).

ажу́рний, -а, -е. Прозорий (про в'язані, плетені, різьблені вироби або щось схоже на них). *На тлі передвечірнього неба високо підносилося ажурне сплетіння підйомного крана* (О. Донченко).

а́йсберг, -а. Льодова гора, що відкололася від материкового льодовика й плаває в морі. *Коли крижаний айсберг стикається з айсбергом, то чути такий гуркіт, наче грім* (О. Донченко).

аквалáнг, -а. Апарат для дихання під водою. *Дядьки тут в акваланзі для підводного плавання ціле літо пірнали* (В. Нестайко).

аква́ріум, -а. Прозора посудина для утримання й розведення риб, водяних тварин і рослин. *Годинами Мурко спостерігав за рибками в акваріумі*.

але́я, -ї. Дорога в садку чи парку, обсаджена з обох боків деревами, кущами. *Вони [Юля й Віктор] пішли головною алеєю парку* (О. Донченко).

альта́нка, -и. Легка будівля в саду, парку для відпочинку й захисту від сонця. *Густо оплетений дикий*

виноград не пускав світла в альтанку (І. Нечуй-Левицький).

антра́кт, -у. Перерва між двома діями вистави, відділами концерту. *Продзвенів дзвінок, антракт закінчується* (В. Нестайко).

аре́на, -и. Круглий майданчик посередині цирку, де виступають артисти. *Уніформісти натягують над ареною сітку* (В. Нестайко).

арома́т, -у. Приємний і ніжний запах; пахощі. *Звідкись вітерець приніс духмяний аромат суніць* (В. Приходько).

афі́ша, -і. Оголошення (написане або надруковане) про концерт, виставу тощо. *Ми довго ходили по місту, зупиняючись біля театрів, дивлячись на яскраві афіші* (В. Нестайко).

Б

ба́бка, -и. Комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил. *Синюватого кольору, з великими зеленкуватими очима бабка легко пурхала над водою* (І. Корнющенко).

ба́витися, -влюся, -вишся. Забавлятися, гратися. *Почали діти бавитися навколо снігової баби* (Н. Качинська).

бага́ття, -я. Купа дров, хмизу, що горить; вогнище. *Незабаром серед галявини вже лизало небо вогненними язиками велике багаття* (В. Нестайко).

багря́нець, -нцю. Густо-червоний, пурпуровий колір. *Укривається багрянцем клен* (О. Копиленко).

баді́лля, -я. Стебла й листя трав'янистих і коренеплідних рослин. *А кругом грядок, по зеленій траві розлізлося на всі боки розкішне, сите гарбузове бадилля* (І. Нечуй-Левицький).

бадьорий, -а, -е. Жвавий, веселий, пожвавлений. *Повернулися ми додому зміцнілі, бадьорі, засмагли* (В. Нестайко).

базіка, -и. Той, хто любить багато говорити. *Скільки в світі є базік, дуже бистрих на язик* (М. Пригара).

байдикувати, -ую, -уєш. Нічого не робити, нічим не займатися. *На пшеницю жучки налетіли, вся дітвора в полі, а ти байдикуєш* (О. Донченко).

байдужий, -а, -е. Який не звертає уваги на когось або на щось, не виявляє інтересу. *А мавпа байдужа не знає в ту мить, що це електрична проводка горить* (Грицько Бойко).

байрак, -у. Ліс у яру, у долині або яр, порослий деревами, чагарником. *Дощ весняний у зеленім байраці прав ясенам сорочки цілий день* (Ф. Петров).

балка¹, -и. Дерев'яна колода або залізний брус, що є основою перекриття, настилу (стелі, підлоги й т. ін.). *Я з берега розглядав останки розбитих вагонів, покручені силою вибуху металеві балки й куски заліза* (О. Донченко).

балка², -и. Яр із пологими схилами. *Калиновий куц на самому дні глибокої балки яскраво палахкотів темно-червоним полум'ям листу* (В. Козаченко).

барвістий, -а, -е. Забарвлений у різні кольори, різнокольоровий. *На широких обр'ях України, умитих зливами, зведуться барвісті семицвітні райдуги* (І. Цюпа).

барліг, -л'ога і -л'огу. Лігво ведмедя. *Ведмежатко ко-солане у барлозі смокче лапу* (Грицько Бойко).

баский, -а́, -е́. Дуже швидкий, прудкий, жвавий (про коня). *Ні в кого у світі нема такого баского коня, як у мене* (В. Нестайко).

- башта́н**, -а́на і -а́ну. Ділянка поля, на якій вирощують кавуни та дині. *Бризни, срібний дощук, на баштан в долині, щоб великі вирости кавуни та дині* (Г. Пономаренко).
- бе́зліч**, -і. Дуже велика, незліченна кількість кого-, чого-небудь. *Я — крапля у безлічі крапель отих, що линуть потоками вод весняних* (В. Сосюра).
- безпереста́нку**. Не зупиняючись, безперервно. *Стовбичить тато [лелека] зранку, ловить жаб безперестанку* (М. Пригара).
- безпора́дний**, -а, -е. Неспроможний своїми силами впоратися з чим-небудь; який потребує допомоги, підтримки. *Я на хатніх справах розуміюся, а ви, хлопці, такі безпорадні* (О. Єфімов).
- бенте́жний**, -а, -е. Який викликає хвилювання, тривогу. *Над берегами і за берегами здіблюється бентежний передзвін* (М. Стельмах).
- білі́зна**, -и. Вироби з тканини для одягання на тіло або для побутових потреб (на постіль і т. ін.) *Пра-ла я — вся білизна аж сія* (Грицько Бойко).
- білизна́**, -і. Білість; щось білого кольору. *Ранок знову явив перед очима білизну лютневих квітів* (Є. Гуцало).
- благáти**, -а́ю, -а́єш. Наполегливо, невідступно, ласкаво просити. *Благайте Кирила через старих людей, чи не схоче він зі Змієм побитися* (З нар.).
- блакі́ть**, -і. Блакитний колір; голубінь. *По густій блакиті вийшло гуляти золоте сонце* (Ю. Збанацький).
- блешня́**, блешні́. Прикріплена на кінці волосіні блискуча металева пластинка, що використовується як принада для риби. *Щука хижу вдачу мала, срібні блешні обривала — вже досвідчена була* (О. Орач).

блімати, -аю, -аеш. Світитися тьмяним нерівним світлом. *Поруч зі мною з обох боків лежали якісь люди, білили бинти, блимав каганець* (Гр. Тютюнник).

бліскавка, -и. Зигзагоподібна електрична іскра, що буває під час грози, — наслідок розряду атмосферної електрики. *Гуркоче грім удалині, роняє блискавка вогні* (М. Дубов).

бліскітка, -и. Блискуча платівка, лусочка, цятка й т. ін. *Уранці сніг заблищав так, ніби земля жменями понасипала блискіток, і вони всі сяяли і промінилися* (О. Іваненко).

блукати, -аю, -аеш. Пересуватися (ходити, їздити) без певної мети й напрямку. *Не русалонька блукає — то дівчина ходить* (Т. Шевченко).

бляшанка, -и. Банка або коробочка з листового заліза, звичайно покрита оловом. *Батько відкрив бляшанку з консервами* (О. Донченко).

бовваніти, -ію, -ієш. Виднітися, показуватися здаля (про те, що стоїть, здійсмається над чимсь). *Повернувшись глухою стіною до лісу, бовваніла теплиця* (О. Слісаренко).

бóвдур, -а. Димар на хаті. *Дими з бовдурів пахнуть всяк своїм: то кулешем, то оладками гаряченькими* (Гр. Тютюнник).

борг, -у. Те, що позичене. *Сестри все майно перевели, і крамницю вже чужі люди за борги забрали* (В. Королів-Старий).

борня, -і. Боротьба. *«Захищайся!» — Іванко гукнув, і земля від борні задвигтіла* (В. Лучук).

борозна, -ї. Довга, рівна заглибина в землі. *На піску я помітив ще довгу борозну, немов від хвоста* (О. Донченко).

- борони́ти**, -оно́, -о́ниш. Обороняти, захищати кого-, що-небудь. *І якщо якась там жабка із-під листя гляне, враз сестричка одна одну боронити стане* (К. Перелісна).
- бо́рошно**, -а. Продукт розмелювання хлібного зерна; мука. *На пагорбках за селом махали велетенськими крилами два вітряки, мололи борошно людям* (А. Бондарчук).
- бо́рсатися**, -аюся, -аєшся. Робити швидкі безладні рухи кінцівками, усім тілом. *Пташеня кволо борсалоя на долоні* (С. Носань).
- бракува́ти**, -ує. Не вистачати. *Може, музики замало чи бракує нам краси?* (І. Кульська).
- бра́ма**, -и. Великі ворота, переважно при монументальних спорудах. *Брами отвором стоять, навстіж всі ворота* (Д. Павличко).
- бри́ла**, -и. Великий безформений шматок каменю, землі, глини, льоду й т. ін. *Булава Богдана Хмельницького була виточена з монолітної брили яшми* (О. Гаца).
- брині́ти**, -ніть. Утворювати дзвінкий протяжний звук; дзвеніти. *Доторкнеться до скрипочки цвіркун смичком — бринить дивна, чарівна музика* (В. Сухомлинський).
- брость**, -і. Листкові або квіткові бруньки. *Дерева ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись* (Леся Українка).
- брукі́вка**, -и. Дорога або вулиця, вимощена камінням. *Є лісова дорога до села — туди іще бруківка не дійшла* (М. Руденко).
- бруна́тний**, -а, -е. Коричневий, темно-жовтий. *Це ти гудеш роями бджіл брунатних* (М. Рильський).

бру́нька, -и. Зачаток квітки або стебла з листям. *Сонце пробивається крізь віти легко, бо виткнулись із бруньок лише перші листочки* (О. Копиленко).

брухт, -у. Поламані або придатні тільки для переробки металеві предмети. *У підвалі зараз було навалено різного металевого брухту* (О. Гончар).

бу́льбашка, -и. Водяний або мильний пухир. *Аж ось з'явилися на воді бульбашки* (В. Нестайко).

бундю́чно. Надмірно, чванливо; пихато. *Передній верблюд бундючно ніс свою маленьку голову* (О. Гончар).

буреві́й, -ю. Дуже сильний вітер; ураган. *Найстаріший вітровій, сніговій, буревій у накидці вихровій зупинився біля хати* (П. Воронько).

буркотлі́вий, -а, -е. Який виражає незадоволення, буркоче. *Грім погримує здаля — неслух буркотливий* (Т. Коломієць).

бурла́ка, -и. Колись людина без постійної роботи й постійного місця проживання. *Бурлака, як сирота: коли біла сорочка, тоді й свято* (З нар.).

буру́лька, -и. Льодинка, що утворилася при стіканні рідини й має форму загостреної донизу палички. *Ще з-під стріх бурульки висять і поволі розтають* (Н. Забіла).

бурхлі́вий, -а, -е. Дуже швидкий, нестримний. *Назустріч ранку золотому вже мчать бурхливі ручаї* (Б. Чалий).

буршті́н, -у. Скам'яніла смола хвойних дерев (переважно жовтого кольору різних відтінків). *За давніми слов'янськими повір'ями, бурштин дарує здоров'я, силу, красу та успіх* (О. Гаца).

бу́сол, -сла. Великий перелітний птах із довгим прямим дзьобом і довгими ногами; лелека, черногуз.

В сінокосах, срібних росах заросився бусол босий
(Грицько Бойко).

бу́шля, -і. Болотний перелітний птах; чапля. *Десь над урочищем тюгукнула бушля* (Гр. Тютюнник).

буя́ння, -я. Те, що пишно, розкішно розростається. *Усе навколо сповнювалося такої ніжної краси, такого гострого передчуття вже близького буяння землі* (Ю. Мартич).

В

ва́бити, -блю, -биш. Притягати до себе, викликати потяг. *Черешеньки ваблять очі діточкам маленьким* (Леся Українка).

ва́ги, ваг. Прилад для зважування. *Таня принесла пружинні ваги* (В. Іваненко).

вайлува́тий, -а, -е. Незграбний, неповороткий, повільний у рухах. *Вайлуватий ведмідь спить собі та спить* (О. Орач).

валі́за, -и. Те саме, що чемодан. *Хлопець сидить, білявий такий, і валізу на колінах тримає* (Я. Стельмах).

ванта́ж, -у́. Речі, товари, які перевозяться або призначені для перевезення. *І везе він [пароплав] мені коштовні вантажі у високих трюмах* (Д. Павличко).

вапно́, -а́. Розчин, приготований для побілки якоїсь поверхні. *Ми вапном всі гуртом дерева білили* (М. Лисич).

ва́тра, -и. Вогнище, багаття. *Перед наметом догорала ватра і козаки сиділи на землі* (Д. Павличко).

ввижа́тися, -а́юся, -а́єшся. Поставати в уяві, уявлятися. *У химерних морозяних малюнках дівчинці*

ввижались невідомі башти незнаного міста
(О. Донченко).

вдóсвіта (удóсвіта). Дуже рано, перед світанком, на світанку. *Вдосвіта поїзд прибув на якусь маленьку станційку* (П. Загребельний).

вéжа, -і. Висока й вузька споруда, колись — переважно оборонного призначення. *Чайки поволі наближались до фортеці з високою вежею* (П. Шкурат).

величати, -аю, -аєш. Називати кого-небудь шанобливим ім'ям, підкреслюючи цим свою повагу до нього. *Кого почитають, того й величають* (З нар.).

вельми. Дуже, значною мірою. *Хороший тут вельми очерет* (Леся Українка).

верболі́з, -лóзу. Високий кущ або невелике дерево з довгими блискучими гілками й вузьким листям; росте звичайно у вологих місцях. *Поспішав до лісу лис, та заліз у верболіз* (В. Кравчук).

вередува́ти, -у́ю, -у́єш. Виявляти незадоволення, бути примхливим. *Вередували вереднички, що не зварили вареничків* (З нар.).

вéреск, -у. Пронизливий, різкий крик, виск. *А бабуся з несамовитим вереском промайнула повз хлопців* (А. Могильний).

верхі́в'я, -я. Верхня найвища частина чого-небудь; верх (гори, дерева). *Бились наші, як не б'ються на верхів'ях гір орли* (О. Орач).

верхові́ття, -я. Верхня частина дерева, верхні гілки. *Пливуть-хитаються над головою високі дрімучі верховіття* (М. Машновська).

вёршник, -а. Людина, що їде верхи на коні. *Вершник сидів на буланому коні* (Р. Іваничук).

- весёлка**, -и. Дугоподібна різнобарвна смуга, яка з'являється на небі після дощу; райдуга. *І вже веселка — ніжна і грайлива — у чистім небі встала над Дніпром* (В. Бичко).
- взірець**, -рця. Те, що варте наслідування. *Немов жива стоїть передо мною вдова ота, що сам народ її у пісні вславив... щоб нам була за радість і взірець* (М. Рильський).
- вібовкати**, -аю, -аєш. Розказати те, що не слід розголошувати. *Доведеться щось йому казати, але ж не можу я вибовкати таємницю* (М. Слабошпицький).
- вігін**, -гону. Простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю. *Ми погнали корів аж на край вигону, туди, де ставок* (В. Нестайко).
- вігулькнути**, -ну, -неш. Раптово, швидко з'явитися звідки-небудь; виглянути. *З темряви вигулькнув човен* (В. Нестайко).
- видёлка**, -и. Столовий прибор, що має форму ручки з кількома зубцями. *Ложки й виделки мають лежати на столі звігнутим боком догори* (О. Макаренко).
- відужати**, -аю, -аєш. Стати здоровим, поправитися після хвороби. *Мабуть, головне для відужання організму — це бажання відужати, мета бути здоровим* (В. Нестайко).
- визволяти**, -яю, -яєш. Робити вільним, надавати свободу. *...Братів щоб визволяти, запорожці чимдуж поспішають* (З нар.).
- вікапаний**, -а, -е. Дуже схожий на кого-небудь. *Оброслий мохом високий пень — то був вікапаний*

сусід, якого ми, діти, любили за добродушність
(Р. Іваничук).

вікрутка, -и. Інструмент для загвинчування і вигвинчування гвинтів. *Майстер почав роздавати молотки й молоточки, зубила, викрутки й викруточки* (Гр. Тютюнник).

вілиця, -і. Опукла кістка черепа, що міститься між оком і верхньою щелепою. *Таке гірке, аж за вилиці щипає* (З нар.).

вимикач, -а́. Прилад для вмикання й вимикання електричного струму. *Клацнув вимикач — спалахнуло світло* (А. Могильний).

вир, -у. Місце в річці, морі з круговим рухом води, що утворюється внаслідок дії протилежних течій. *На каналі вир клекоче, він прорвати греблю хоче* (С. Жупанин).

вирізьблений, -а, -е. Різко окреслений лініями, контурами. *На стежці заметушилися вирізьблені ажурні тіні від листя* (О. Донченко).

вирій, -ію. Теплі південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи. *Журавлі курличуть: летимо у вирій* (Б. Чалий).

вирувати, -ує. Бурхливо рухатися великою масою; виявляти збудження, неспокій швидкими рухами, криками й т. ін. *Біля кінотеатру вирував живий людський потік* (О. Донченко).

виряджати, -аю, -аєш. Проводжати кого-небудь при від'їзді кудись. *Виряджала мати сина у солдати* (З нар.).

віснажений, -а, -е. Ослаблений, змучений працею, хворобою, втомою, недоїданням. *Почали озиратися невільники, до краю виснажені, бліді, наче роками не бачили сонця* (О. Гончар).

- висо́кість**, -ості. Простір на великій віддалі від землі. *Крутонув шуліка низом і поплив у високості* (Б. Чалий).
- виста́ва**, -и. Показ п'єси, опери, балету й т. ін.; спектакль. *Вистава закінчилася, і ми вийшли з театру* (В. Нестайко).
- ві́твір**, -вору. Те, що зроблене, створене ким-небудь. *Казки — це мистецтво, витвір уяви, творчої фантазії народу* (В. Нестайко).
- ві́тівка**, -и. Учинок, дія, вигадка, що виходить за межі звичайних норм. *Про витівки лисиці розповідається в казках, байках, прислів'ях* (В. Бондаренко).
- вівча́р**, -я́. Той, хто доглядає й пасе овець; чабан. *Був на селі вівчар Тарас, він панових овечок пас* (Л. Глібов).
- відлі́га**, -и. Значне потепління взимку або рано навесні, що викликає часткове розтавання снігу. *Михайлик ліпив сніжки у відлигу* (В. Цілий).
- відлу́ння**, -я. Відбиті звуки, що долинають здалека, з відстані; луна. *Доліта відлуння, голосу ж — нема* (В. Крищенко).
- візеру́нок**, -нка. Малюнок із різних ліній, кольорів, тіней тощо. *Я біленький рушничок шовком вишивала. Візерунки з ниточок гарно гаптувала* (Д. Мегелик).
- віко́нниця**, -і. Дерев'яний або металевий щит з однієї або двох стулок для прикривання вікна. *Мама віконницю причинила, щоб Тарасик довго спав* (В. Чухліб).
- вітри́ло**, -а. Прикріплений на щоглі великий шматок полотна, за допомогою якого вітер рухає судно.

- Яскраво виблискують білими вітрилами легенькі яхти* (П. Утевська).
- вітря́к**, -а́. Вітряний млин. *Вітерець щодня крутив вітрякові крила* (Л. Забашта).
- ві́ття**, -я. Віти. *Сині птиці у зеленім вітті, ви чарівніші за все на світі* (М. Сингаївський).
- ві́хола**, -и. Завірюха. *В лице — легенька віхола, пухнастий білий сніг* (І. Муратов).
- ві́хоть**, -хтя. Жмут клоччя, шматок тканини для миття й чищення чого-небудь. *Баба Ганна примазувала долівку, тримаючи віхтя у правій руці* (Гр. Тютюнник).
- во́вна**, -и. Густий волосяний покрив овець, кіз, собак і т. ін. *Великі білі вівчарки скачуть на задніх лапах, і скаче на них довга кудлата вовна* (М. Коцюбинський).
- во́гкий**, -а, -е. Який містить вологу, мокруватий. *За одну хвилинку можна з вогкого піску збудувать будинки* (Н. Забіла).
- во́гнище**, -а. Купа дров, хмизу, що горить. *Від вогнища віяло приємним теплом* (А. Майстренко).
- водогра́й**, -ю. Фонтан. *Настя дослухалася до тихого дзюркоту води в мармуровому водограї* (П. Загребельний).
- волово́дитися**, -джуся, -дишся. Надто повільно щось робити, марнуючи час; возитися з чим-небудь. *Каже син їй: «Напридумали штанців, та сорочок, та вдяганок... Воловодься цілий ранок»* (І. Світличний).
- волосі́нь**, -і. Прив'язана до вудлища довга міцна нитка з шовку, капрону, волосин коня, на кінці якої прикріплений гачок. *Гнеться вудлище дугою, волосінь аж грає* (А. Качан).

- волóття**, -я. Суцвіття трав'янистих рослин, яке складається з дрібних колосків і за формою нагадує мітлу. *Просо вродило густе й зелене, а коли викинуло волоття, наче димом укрилося* (П. Панч).
- волоха́тий**, -а, -е. Оброслий, покритий густим волоссям. *Котку біленький, котку волохатий, не ходи по хаті* (З нар.).
- вродлі́вий**, -а, -е. Який має приємне обличчя, вигляд; гарний, красивий. *Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (З нар.).
- в'у́лик**, -а. Спеціально зроблена дерев'яна скринька або видовбана колода для тримання бджіл. *Його [мед] бджоли назбирали, у вулики покладали* (Л. Забашта).
- вча́сно**. Тоді, коли треба. Спасибі вітрові, що вчасно до нив приходив іздаля (О. Богачук).
- вщуха́ти** (ущуха́ти), -а́є. Ставати слабшим, затихати, припинятися. *Злива не вщухала ні на мить* (О. Донченко).
- в'ю́нкій**, -а́, -е́. Який звивається, верткий. *Через поле і долину в'ється стежечка в'юнка* (Л. Савчук).

Г

- гай**, га́ю. Невеликий, переважно листяний ліс. *Під гаєм в'ється річечка* (Л. Глібов).
- гайнува́ти**, -у́ю, -у́єш. Витрачати час марно, нічого не робити, байдикувати. *Хто літом гайнує, взимі голодує* (З нар.).
- га́лас**, -у. Безладне звучання багатьох голосів, крики. *За дверима чувся страшний галас* (В. Нестайко).
- галу́зка**, -и. Гілка, боковий відросток від стовбура дерева, який поділяється на менші відростки.

Василько їхав верхи на галузці, обдертій від листя (К. Гриневичева).

галявіна, -и. Поляна на узліссі або серед лісу; прогалина у хлібах, очереті й т. ін. *Краї галявіни величезна стара плакуча верба стоїть* (В. Нестайко).

гаманець, -нця́. Сумочка для грошей. *І серед своїх було багато таких, що дбали не про Україну, а набивали гаманці червінцями* (І. Корбач).

ганчір'я, -я. Зношений, старий одяг, шматки старої тканини. *Просто купою навалено якихось уламків розмальованої фанери, картону, ганчір'я* (В. Нестайко).

гаптува́ти, -у́ю, -у́єш. Вишивати шовковими, золотими або срібними нитками. *Шевці гаптували капці сріблом та золотом* (М. Коцюбинський).

гарбу́з, -а́. Городня однорічна рослина з повзучими стеблами, великими жовтими або зеленуватими плодами круглої чи овальної форми. *Достигають на городі гарбузиха і гарбуз* (А. Німенко).

гарма́та, -и. Артилерійська довгоствольна вогнепальна зброя. *Стояв козачий табір у діброві, дивився дулами гармат на Львів* (Д. Павличко).

гармі́дер, -у. Галас, метушня. *День і ніч біля Кіндратових воріт не вгавав ярмарковий гармидер* (Гр. Тютюнник).

гаса́ти, -а́ю, -а́єш. Швидко рухатися в різних напрямках. *Хто на лижах спускається, хто на ковзанах по дзвінкому льоду гасає* (В. Чухліб).

га́сло, -а. Висловлена у стислій формі ідея, політична вимога, заклик або плакат із ним. *Іван блукав від гасла до гасла, читаючи їхній зміст* (Гр. Тютюнник).

- гачо́к**, -чка́. Невеличкий загнутий на одному кінці металевий стрижень. *Мама куртку застібала до останнього гачка* (І. Кульська).
- га́яти**, га́ю, га́еш. Витрачати дарма, марнувати (час). *Не гаймо часу, ходімо на гору* (Ю. Логвин).
- гілля́**, -я́. Віти. *Медом яблуко налите зачепилось на гіллі* (В. Крищенко).
- глек**, -а. Висока опукла, переважно глиняна посудина, злегка розширена в середній частині. *Буду воду всім носити глеком з нашої криниці* (В. Ладижець).
- глі́ця**, -і. Листя деяких дерев у вигляді голок, шпильок; хвоя. *Я побачив поперед себе багато горбків і знав уже, що то гриби ростуть, глицю піднімають* (М. Стеблина).
- глід**, глóду. Колюча кущова рослина, яку часто вирощують як декоративну. *На галявині широкий спіє терен чорноокий, пламеніє глід* (В. Скомаровський).
- глузува́ти**, -у́ю, -у́еш. Уїдливо насміхатися, висміювати когось або щось. *А сестри аж лягали: так із Лідки глузували-насміхалися* (В. Королів-Старий).
- гойда́ти**, -а́ю, -а́еш. Рухати із сторони в сторону або зверху вниз. *Хиталочку-гойдалочку гойдатиму в садку* (Т. Коломієць).
- голі́тися**, голю́ся, го́лишся. Позбавлятися вусів та бороди за допомогою бритви. *Вони всі були дуже молоді, ці солдати, більшість із них, мабуть, ще й не голились* (В. Нестайко).
- голічерева**. Догори животом, на спині. *Хлопець ліг голічерева на галявині, дрімати почав* (В. Нестайко).

головéшка, -и. Недогоріле обвуглене або тліюче поліно. *Замість хати лежала лише купа вугілля, головешок і сміття* (Ю. Смолич).

голúбити, -блю, -биш. Виявляти ніжність, ласку, песити. *А бабуся нас усіх дуже-дуже любить, і розказує казки, й ласкою голубить*. (С. Жупанин).

гомінкíй, -á, -é. Який видає безладні звуки, шумить. *Климко вирушив до школи повз гомінкий базар і аптеку* (Гр. Тютюнник).

горíще, -а. Приміщення між стелею й покрівлею будинку. *Там же, в сінях, у стелі — хід на горище* (В. Нестайко).

горіліць. Обличчям догори. *Як було приємно так лежати на траві горілиць, дивитися у блакитну безодню неба* (В. Нестайко).

горобíна, -и. Дерево з оранжево-червоними ягодами, які ростуть гронами. *Ми садили ліс у полі — і дубочки, і тополі, і осіку, і ліщину, і червону горобину* (М. Стельмах).

горобíна, -и. Городні плоди та зелень, які є продуктами харчування; овочі. *Набирала сили-соків городина: ...помідори, хрін, капуста, огірки* (М. Сингаївський).

гостíна, -и. Перебування в гостях; гостювання. *Із гостини по сніжку хлопчики вертались* (Грицько Бойко).

гостíнець, -нця. Якась річ або ласощі, які зазвичай приносять або передають звідкись як подарунок. *В золотій хустинці дорогі гостинці червень нам приніс* (М. Познанська).

грéбля, -і. Споруда, що перегороджує річку або інший водостік для створення водосховищ. *Власне, це*

не озеро, а затока, відділена од плеса невеликою греблею (В. Нестайко).

грівня, -і. Грошова одиниця сучасної України. *На гривнях зображені видатні українські історичні постаті: Мазепа, Сковорода, Франко, Шевченко, Леся Українка.*

гро́но, -а. Скупчення плодів або квітів на одній гілці; китиця. *Яріють ясні грона горобини (Є. Шморгун).*

гру́бка, -и. Піч, що служить для опалювання приміщення. *Білка юшки наварила, добре в грубці на-topила (М. Пономаренко).*

гру́ддя, -я́. Затверділі, стиснуті шматки якоїсь речовини, що утворюють нерівності на поверхні землі. *Змерзлим груддям скрізь і всюди вкрилось поле і шляхи (Н. Забіла).*

гу́льк. Уживається при вираженні несподіваності, раптовості якоїсь дії. *Аж гульк — зима впала (Т. Шевченко).*

гурто́м. Спільними зусиллями, колективно; разом. *Йдуть гуртом до річки діти (Й. Струцюк).*

гучні́й, -а́, -е́. Який дзвінко лунає, якого далеко чути; дзвінкий, голосний. *Серед юрби веселої, гучної я цілі дні стою (Олександр Олесь).*

гуща́вина, -и. Місце, де дерева або куці ростуть дуже густо. *Чорний ліс стільки принад ховав у своїх гущавинах (К. Гордієнко).*

Г

га́ва, -и. Ворона. *У полі пусто, тільки гави літають (Є. Гребінка).*

га́нок, -нку. Прибудова з майданчиком і східцями, а подекуди з покрівлею, для входу в будинок. *Краплинки-зорі, нічкою сповиті, іскряться тихо біля мого ганку* (Т. Нарчинська).

гвалт, -у. Сильний крик, галас. *Як наробить Іван гвалту* (З нар.).

гедзь, -я. Велика муха, що живиться кров'ю тварин і соком рослин. *Гедзь літає в чистім полі* (Г. Чубач).

гелготати, -очу́, -óчеш. Видавати звуки, властиві гусям. *Сонячний, дзвінкий, голосистий ранок: півні співають, гуси гелгочуть, корови мукають* (В. Нестайко).

гніт, гнота́. Стрічка або шнур, що служать для горіння в газових лампах чи свічках. *Вже у свічки догоряє гніт* (Л. Костенко).

гра́ти, грат. Переплетення металевих (зрідка дерев'яних) прутів, що використовується для загорожі. *Тигр рве, гризе залізні грати* (О. Орач).

грéчно. Шанобливо, ввічливо. *Подякував [рибалка] гречно царівні морській* (В. Лучук).

гринджоля́та, -ля́т. Зменшено-пестливе від гринджо́ли, -джо́л. Низькі й широкі сани з боками, що розширюються від передка. *Ох, ті санки-гринджолята! Коней не треба до них* (Олена Пчілка).

гу́дзик, -а. Предмет, переважно круглої форми, що служить застібною в одязі або використовується як прикраса. *У березні кожух і без гудзиків теплий* (З нар.).

гу́ля, -і. Заокруглена опуклість, наріст на тілі людини або тварини від запалення, удару й т. ін. *Голова в мене трохи боліла від удару ціпком, але гулі не було* (В. Нестайко).

А

далебі. Правду кажучи, справді, дійсно й т. ін. *Ні які вже підступи злі не злякають тебе, далебі* (В. Лучук).

дарувати, -ую, -уєш. 1. Передавати що-небудь у власність як подарунок. *Дарувала бджілка зранку всім хорошим діткам мед* (Н. Бабенко). 2. Вибачати, прощати. *Даруйте, але я вас на хвилину маю залишити* (О. Гончар).

дах, -у. Верхня частина будівлі, що служить їй покриттям; покрівля. *Тепла злива приперіщує — на сади, на лопухи, на городи, на дахи* (О. Орач).

дбати, дбаю, дбаєш. Виявляти старання, турботу; клопотатися, піклуватися. *Невеликий сірий зайчик — неабиякий хазяйчик, що не день про зиму дбав* (О. Орач).

дворище, -а. Господарська ділянка, на якій розміщені садибні будівлі, та місце біля них. *Микула хотів тільки одного — швидше опинитися на рідному дворищі* (В. Скляренко).

дебелій, -а, -е. Міцної будови тіла; повний, здоровий. *А Федір залишився посеред двору — міцний, дебелий, і вітер не міг похитнути його* (Гр. Тютюнник).

делікатний, -а, -е. 1. Ввічливий, люб'язний, завжди готовий виявити увагу, зробити послугу. *Колись тебе розчарує чудова гра юнака, котрий умітиме бути делікатним* (В. Королів-Старий). 2. Який має приємний вигляд: витончений, тендітний. *Замфір обережно розгортає листя — то делікатне, ясно-зелене, то темне, блискуче* (М. Коцюбинський).

джерелó, -á. Потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі. *Хвала джерелам чистим, зеленим травам і лісам* (М. Сингаївський).

джун́гли, -ів. Густі, важко прохідні, заболочені тропічні вічнозелені ліси. *Мудрий лис живе у норах, тигр — у джунглях, барс — у горах* (О. Орач).

дзбан, -а. Глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока, квасу й т. ін. *Крилата скрипка на стіні, червоний дзбан, квітчаста скриня* (Б.-І. Антонич).

дзві́ниця, -і. Вежа для дзвонів на церкві або окрема будівля із дзвонами. *Попереду сліпучо засяяла на сонці золота баня якоїсь дзвіниці* (В. Нестайко).

дзі́га, -и. Дитяча іграшка у вигляді круга або кулі на осі, яка при швидкому обертанні утримується у вертикальному положенні. *У Милочки крутилочки є дзіга заводна* (Грицько Бойко).

дзигáрики, -ів. Зменшено-пестливе від дзигарі́, -ів. Годинник. *Дзигарики замовників безслідних на підвіконні цокали, ішли* (Л. Костенко).

дзюркотіти, -тіть або дзюрча́ти, -чіть. Текти, утворюючи монотонні булькаючі звуки. *Дзюркотить криниченька чиста, лісова* (Н. Забіла).

ді́бати, -аю, -аєш. Повільно й важко або невміло переставляти ноги. *Дід спокійно дибав вулицею, постукуючи товстою палицею по землі* (А. Дімаров).

димáр, -я́. Труба для відведення диму з печі якогось приміщення. *Дим пов'ється з димарів* (Я. Щоголів).

ді́чка, -и. Дике плодове дерево або його плід. *Під розлогою грушею-дичкою стояв батько* (Є. Гуцало).

діама́нт, -а. Коштовний камінь — алмаз; брильянт.
Жити будеш, як царівна, в діамантах і шовках
(В. Лучук).

дібро́ва, -и. Листяний ліс, у якому переважає дуб.
Через темну діброву дорога лягла (В. Лучук).

добі́рний, -а, -е. Найкращий, відмінний, першосортний.
Ляга добірне зерно в ріллю м'яку, пахучу
(М. Лисич).

довко́ла. Кругом, навколо. *Тиха осінь ходить гаєм, ліс довкола аж горить* (Н. Приходько).

дово́лі. Стільки, скільки треба; багато. *Всі, усі тепер у полі, бо роботи всім доволі* (М. Стельмах).

догляда́ти, -а́ю, -а́єш. Пильнувати, стежити за чим-небудь з метою забезпечення нормального стану, порядку. *А ми нашу яблуньку доглядаємо, соковитих яблук дожидаємо* (Н. Забіла).

догоди́ти, -оджу́, -оди́ш. Зробити щось приємне, бажане, потрібне, щоб задовольнити кого-небудь. *Якийсь маляр, напевно, догодити хоче нам* (Н. Забіла).

дозві́лля, -я. Вільний від праці час, час відпочинку. *І от уже позаду літо, безтурботне дозвілля* (В. Нестайко).

до́кір, до́кору. Висловлене кому-небудь незадоволення чимось або звинувачення в чомусь. *Докір німий у очах був журливих і ясних* (Б. Грінченко).

докуча́ти, -а́ю, -а́єш. Набридати повторюванням, одноманітністю дій, слів і т. ін. *Будете докучати — нікуди не поведи* (М. Олійник).

доло́ня, -і. Внутрішній бік кисті руки. *І сніжинок повільний танок закружляє в дитячих долонях* (В. Квасневський).

допíтливий, -а, -е. Який намагається про все дізнатися, усе зрозуміти. *Давно вже придивилось до цього замка́ і до дверця́т допитливе око Олега* (О. Донченко).

досві́тній, -я, -є. Який буває перед сходом сонця, світанком. *Розтанула зоря досвітня* (Л. Компанієць).

достеме́нно. Дійсно, справді (уживається для висловлення впевненості в чому-небудь). *Достеменно вже знала Меланка, що вчулося, проте перехопило подих* (Є. Гуцало).

дості́гнути, -не. Стати стиглим; дозріти, доріти. *Достигла урожайна нива* (Л. Компанієць).

досхо́чу́. Скільки завгодно; до повного задоволення. *Сонце, досхочу накупавшись у хмарах, струснуло під сніги вінець проміння* (М. Стельмах).

дотéпний, -а, -е. Влучний, гострий, смішний (про вислів, слово). *Якийсь жартун скаже дотепне слово, і одразу легше працювати людям* (В. Нестайко).

дошкúлити, -лю, -лиш. Завдати неприємностей, вивести з терпіння. *Я нікого не боюсь, всім дошкулити берусь* (П. Воронько).

дратува́ти, -úю, úеш. Навмисне злити, виводити з терпіння. *Стрибають завзято із гілки на гілку, дратують старого ці вогники-білки* (М. Пономаренко).

дремну́ти, -ну́, -не́ш. Дуже швидко, рвучко побігти; втекти. *Враз чорнявий хлопчик вихопив у дівчинки цукерку і дремену́в у під'їзд* (В. Нестайко).

дрімо́та, -и. Напівсонний стан. *Непереможна дрімота напосідала все міцніше й міцніше* (О. Донченко).

дрімучий, -а, -е. Дуже густий, непрохідний, непроглядний (про ліс). *За широкими морями, за лісами дрімучими... був колись веселий край* (С. Васильченко).

дріт, дрóту. Металева гнучка нитка або тонкий прут. *Самотня ластівка на дроті — одним одна* (І. Драч).

духмяний, -а, -е. Який має сильний, приємний запах; ароматний, запашний. *У духмянім свіжім листі спить Кабак, мов у колисці* (Б. Чалий).

Е

екіпа́ж, -у. 1. Загальна назва легких пасажирських візків. *Під'їхав розкішний екіпаж на дутих шинах* (В. Нестайко). 2. Особовий склад корабля, літака, танка тощо. *Командиром екіпажу однієї з передніх бойових машин був гвардії лейтенант Марко Загірний* (О. Гончар).

екскава́тор, -а. Самохідна машина для розробки, переміщення ґрунтів, різних сипких матеріалів. *Гуртківці вже зробили розбірну модель трактора і зараз закінчували модель крокуючого екскаватора* (О. Донченко).

експеди́ція, -ї. Відрядження групи людей зі спеціальною метою, завданням, а також учасники цього відрядження. *Невдовзі в село приїхала археологічна експедиція* (В. Нестайко).

елева́тор, -а. Зернохочище, обладнане пристосуваннями для підіймання, сушіння, зберігання великої кількості зерна. *На елеваторі зерно — мов золотисті ріки* (І. Гуцак).

елега́нтний, -а,-е. Вишуканий, показний. *Дівчата несли елегантні кошики з букетами ромену, конвалії, нарцисів і білих троянд* (Ю. Смолич).

ескі́з, -а. Попередній начерк (малюнка, картини, костюма тощо). *Алла Горська працювала над ескізами костюмів і декорацій* (О. Козуля).

Є

євро. Єдина валюта країн, що входять до Європейського Союзу. *Євро — наймолодша грошова одиниця світу* (З газ.)

єгер, -я. Працівник лісового господарства. *Єгер є — він ліс пильнує* (О. Кононенко).

єхідна, -и. Тварина, що має видовжену загострену морду й тіло, укрите короткою шерстю та голками. *Є еноти в зоопарку, є єхідна, заєць є* (В. Гринько).

Ж

жабури́ння, -я. Водорість, що росте у стоячих водах і має вигляд зелених ниток. *Дядя Кузя виліз із води на берег, обібрав із голови жабури́ння та водорості* (Л. Письменна).

жайворонок, -нка. Польова чи степова співуча пташка. *В небі жайворонки в'ються, заливаються, сміються* (Олександр Олесь).

жа́лібний, -а́, -е́. Який виражає тугу, печаль; журливий. *Летиться пісня жалібна* (Олександр Олесь).

жа́лувати, -ую, уеш. Виявляти прихильність, ласку, любов, увагу. *Моя мама найкраща: вона мене вчить, вона мене жалує, коли я заслабну* (Л. Старицька-Черняхівська).

жалюгі́дний, -а, -е. Який має непривабливий, убогий зовнішній вигляд; викликає жаль. *На волі вовк не жалюгідна, худа, безпорадна тварина* (В. Бондаренко).

жартівлівий, -а, -е. 1. Який любить жартувати, веселитися. *Зажурилась жартівлива Маруся* (В. Королів-Старий). 2. Який містить у собі жарт; дотепний, смішний. *Жартівливі віршики англійського письменника Едварда Ліра просто завоювали світ* (З газ.).

жа́ти, жну, жнеш. Зріза́ти біля кореня сте́бла хлібних та інших трав'янистих рослин. *Де ж це серпень серпа загубив? І нема чим пшениченьку жати* (О. Сенатович).

жахáтися, -а́юся, -а́ешся. Дуже лякатися кого-, чого-небудь. *Вовк із лісу не виходить, бо вогню жахається* (С. Жупанин).

жбу́рляти, -я́ю, я́еш. Рвучко, з силою кидати кого-, що-небудь. *Гриць лопаткою жвавіш пухкий сніг жбурляє* (П. Мостовий).

жва́вий, -а, -е. Повний життєвої сили, енергії; рухливий. *Спритні, жваві, невеличкі, ми — веселі чоловічки, друзі всіх малят* (Грицько Бойко).

жебо́ніти, -ню́, -ні́ш. Видавати невизначні, нерозбірливі, тихі й одноманітні звуки. *Деся за кущами жебонів у западинці серед трави струмок* (С. Носань).

жебра́к, -а́. Людина, яка живе з милостині. *Ти всім жебракам подаруєш на зиму по парі нових черевиків* (В. Королів-Старий).

жеві́рити, -ію, -ієш. 1. Догоряти без полум'я; тліти. *До світанку жеврів та блимав у ніч невсипущий жар та іскри гасли одна по одній* (Гр. Тютюнник). 2. Виблискувати червонуватим світлом. *Червоне світло жевріло на білих стінах* (І. Нечуй-Левицький).

жердіна, -и. Довгий, тонкий, без гілок шматок стовбура дерева або горизонтально розташована перекладина. *Переходити урвище треба було по слизькій жердині* (В. Дрозд).

живітися, живлю́ся, жи́вишся. Забезпечувати свій організм поживними речовинами; харчуватися. *Живиться видра рибою, жабами, раками* (В. Бондаренко).

живи́ця, -і. Густа прозора рідина, що виділяється зі стовбура хвойного дерева. *Заходить сонце в золотих лісах, на стовбурах палахкотить живиця* (Д. Павличко).

живоплі́т, -плóту. Ряд густо посаджених дерев, кущів, що утворюють загорожу. *У нього [діда] там і зарості ожини... і вплетений у верби живопліт* (Л. Костенко).

жі́то, -а. Злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба; також зерно цієї рослини. *Жатка жваво жито жне* (Грицько Бойко).

жме́ня, -і. Долоня й пальці в зігнутому стані, що дає можливість тримати в них покладене, насипане й т. ін., а також кількість того, що вміщається в долоні, зігнутій таким способом. *По чотири сливи у хлоп'яток, а у мене — повні жмені: без шести десятків* (Грицько Бойко).

жмутóк, -ткá. Невелика в'язка чого-небудь; пучок. *Що розбіжиться та вхопить Змій, то так жмуток конопель і вирве* (З нар.).

жнивá, жнив. Час збирання хлібних рослин. *Літо, спека, бо жнива* (В. Гринько).

жовтогаря́чий, -а, -е. Жовтий із червонуватим відтінком; який має колір апельсина, моркви; оранжевий.

Ближче до середини пелюсточки рожеві, а на середині зовсім жовтогарячі (В. Іваненко).

жоржіна, -и. Декоративна рослина, що цвіте великими різнобарвними квітами. *Жоржини квітнуть жовтим цвітом* (Н. Забіла).

жорна, -рен. Круглий камінь, призначений для лушення й розмелювання зерна. *Давно він [вітряк] жорнами не крутить, не перемелює зерно* (В. Крищенко).

журавель, -вля́. 1. Великий перелітний птах з довгими ногами та довгою шиєю, прямим гострим дзьобом. *Журавлі летять у вирій в день холодний і ясний* (Ю. Рибчинський). 2. Довга жердина, що використовується як важіль для піднімання води з колодязя. *Дерев'яні журавлі є у нашому селі: дістають з криниць водицю* (В. Струтинський).

журавліна, -и. Вічнозелена кущова рослина з тонкими гілками, що дає червоні їстівні ягоди; клюква. *Якраз у цю пору журавлина-ягода соком наливається* (Є. Шморгун).

журба, -і. Невеселий настрій, важкі почуття; печаль, смуток. *Мене стрічай, матусю, тихою журбою* (В. Крищенко).

журитися, журю́ся, жу́ришся. Засмучуватися з яких-небудь причин, зазнавати журби, печалитися, сумувати. *Та не з тих він [горобець], щоб журиться чи вичікувать харчів* (Д. Білоус).

З

зав'язаний, -а, -е. Який із захопленням, пристрасстю віддається якому-небудь заняттю, справі. *Я — зав'язаний рибалка* (О. Донченко).

завірюха, -и. Сильний вітер зі снігом; метелиця, хуртовина. *Надворі завірюха, снігу намело так багато, що й тинів не видно* (О. Копиленко).

загáта, -и. Споруда для затримання руху води в річці, також водоймище, яке виникло внаслідок такого затримання. *В одному місці струмка утворилась маленька загата, мов озеречко* (О. Донченко).

загáра, -и. Відсвічування, відблиск яскравого світла, пожежі, вогнів або сяяння небосхилу під час сходу й заходу сонця. *Деся далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва* (Гр. Тютюнник).

задерікуватий, -а, -е. Який часто вдається до бійки, сварки, глузування з інших. *Хоч мале курча, проте задерикувате* (Грицько Бойко).

за́єць, -йця. Невеликий хутровий звірок родини гризунів з куцим хвостом, довгими задніми ногами й довгими вухами. *Заєць їсти схоче, то недовго дума — у город заскочить і капусту хрума* (П. Ребро).

заздалегі́дь. За якийсь час до чого-небудь; наперед. *Мазепа заздальгедь розповідав усе, що стосувалось особистої вдачі царя* (Ю. Мушкетик).

за́здрість, -рості. Почуття досади, викликане успіхами іншого. *Заздрість здоров'я їсть* (З нар.).

зази́рнути, -ну́, -не́ш. Подивитися у (за) що-небудь, намагаючись побачити когось, щось; заглянути. *Рано-вранці крізь віконце зазирнуло в хату сонце* (В. Лучук).

заклопо́таний, -а, -е. Який має дуже багато роботи, справ; дуже зайнятий. *Дорослі завжди чимось заклопотані, зайняті* (В. Нестайко).

залюбкі́. Охоче, із задоволенням. *Буду їсти залюбки я з горохом пиріжки* (Д. Мегелик).

- замéт**, -у. Наметена вітром кучугура снігу. *Зимонько, де ти? Намети замети* (Грицько Бойко).
- замóжний**, -а, -е. Багатий. *Соромно мужикові, та ще й заможному, купований хліб їсти* (Б. Грінченко).
- замúрзаний**, -а, -е. Забруднений чим-небудь. *Вся замурзана, брудна, — подивіться: ось вона [бруднуля]* (Грицько Бойко).
- занедúжати**, -аю, -аеш. Стати хворим. *Занедужав чумаченько, з Криму ідучи* (З нар.).
- запашні́й**, -а́, -е́. Який має сильний приємний запах; ароматний, пахучий. *Працювала Ганночка день при дні, поливала квіти запашні* (Л. Савчук).
- запла́ва**, -и. Частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені. *Тільки де-не-де по заплаві синіють вершечки вільх* (Є. Шморгун).
- заплю́щити**, -щу, -щиш. Закрити повіками очі. *Василько міцно заплющив очі* (Л. Пшенична).
- зарозумі́лий**, -а, -е. Який поводить себе гордовито, пихато, занадто самовпевнено, вважаючи себе в чому-небудь вищим від інших. *Зарозумілій та пихатій людині дуже тяжко жити у світі* (В. Королів-Старий).
- засма́глий**, -а, -е. Такий, шкіра якого набула темного кольору під дією сонця й вітру. *Чекаємо вас восени засмаглими й здоровими* (Г. Майстренко).
- затамува́ти**, -úю, -úеш. Зупинити, затримати вільний рух чого-небудь; (про подих) перестати або дуже тихо якийсь час дихати. *Я лежу, напружився весь, затамував подих* (В. Нестайко).
- зати́шно**. Спокійно, безвітряно, тихо, зручно. *Хай живе наш рідний дім — тепло й затишно у нім* (Є. Железняков).

з'ятінок, -нку. Місце, захищене, прикрите чим-небудь від променів сонця. *У з'ятінку гіллястих дерев люди викопали дві криниці* (О. Секора).

з'ятя́тий, -а, -е. Який уперто наполягає на своєму, намагається зробити по-своєму; упертий. *Батько, козак з'ятя́тий, супротивився* (Ю. Мушкетик).

зачаро́ваний, -а, -е. За народними повір'ями, такий, на якого діяли чарами або приваблювали чим-небудь. *Спить зачарований ліс* (С. Черкасенко).

збі́жжя, -я. 1. Рослини та зерно хлібних злаків. *Вижайте збіжжя надвечір пов'язували в снопи* (Т. Костенко) 2. Майно, речі, пожитки. *Натоптавши лантух усяким необхідним збіжжям, Данило вносить його у двір* (Гр. Тютюнник).

збру́я, -ї. Предмети для запрягання або сідлання коней. *Хлопчаки-погоничі виводили розкріплених коней, розбирали збрую* (О. Гончар).

зв'я́тга, -и. Перемога в бою, у війні. Також досягнення, успіх, здобуті подоланням труднощів, наполегливою працею й т. ін. *Нащадкам в славі і зв'язі іти крізь весни і літа* (А. Малишко).

згря́я, -ї. Група тварин, птахів, риб, які тримаються разом. *На болоті спала згряя лебедина* (Олександр Олесь).

зди́бати, -аю, -аеш. Зустріти кого-, що-небудь, ідучи кудись. *Ішов до полудня, але не здибав ніякого житла* (І. Багрянний).

здо́бич, -і. Захоплене в бою, добуте на полюванні, з надр землі тощо. *Дрімає пташка вдень, а вночі вилітає по здобич* (В. Чухліб).

зй́чити, -чу, -чиш. Висловлювати побажання чого-небудь; бажати. *Друзям усміхаюся — зичу їм добра* (М. Познанська).

зіні́ця, -і. Те саме, що око. *У темряві дивилися на мене дві жовтуваті зіниці* (В. Приходько).

зі́рка, -и. 1. Небесне тіло, яке видно вночі на небі як яскраву цятку. *Мені зірка відкрила секрет і на вушко шепнула здаля: є на світі багато планет, та найкраща планета — Земля* (Т. Мовчан).

2. Видатний діяч мистецтва, науки, спорту; знаменитість. *Євгенія Мірошниченко була справжньою оперною зіркою*.

зітхну́ти, -ну́, -не́ш. Зробити глибокий вдих і видих (звичайно під впливом якихось почуттів). *І песик втішено зітхнув, клубком згорнувся і заснув* (І. Жиленко).

зли́ва, -и. Дуже сильний дощ. *Пройшла гроза, і одшуміла злива* (В. Бичко).

змарні́лий, -а, -е. Виснажений від горя, хвороби, важкої праці тощо. *Увіходить Йоганна, ще молода жінка, але дочасно змарніла* (Леся Українка).

зневажа́ти, -а́ю, -а́еш. Виявляти презирство, неповагу до кого-, чого-небудь. *Муху зневажає всяк* (Л. Глібов).

знена́цька. Несподівано, раптом. *І зненацька зник веселий чарівник* (Б. Чалий).

зні́титися, зні́чуся, зні́чишся. Відчутти збентеження, розгубленість; зніяковіти. *Слонятко знітилось і попленталося в зоопарк до своєї клітки* (Ю. Ярмаш).

зозу́ля, -і. Лісовий перелітний птах, який кладе яйця в чужі гнізда. *Сьогодні зозуля у лузі широкім мені накувала аж тисячу років* (Є. Гуцало).

зорі́ти, -і́ю, -і́еш. Сяяти, випромінюючи або відбиваючи світло; світити. *На небі зоріють, мов іскорки, зорі* (М. Коцюбинський).

І

імла́, -і́. Повітря, непрозоре від диму чи водяної пари. *Завмирав в імлі гуркіт машин* (В. Пархоменко).

інді́к, -а. Великий свійський птах. *Індик пір'я розпушив, хвостик віялом розкрив і гелґоче — просто сміх* (В. Паронова).

і́ній, і́нею. Шар дрібних кристаликів льоду, що вкриває поверхню предметів при їхньому різкому охолодженні. *Надійшли морози, ріки закували і березам коси інеєм прибрали* (Я. Колас).

Інтерне́т, -у. Всесвітня комп'ютерна мережа електронного зв'язку. *У наш час люди часто звертаються до послуг Інтернету*.

і́рій, -ю. Те саме, що вирій. *Кому вдома зимувати, кому в ірій відлітати?* (В. Кордун).

істо́та, -и. Живий організм; людина, тварина. *Пропливали риби, метушились різні істоти* (В. Іваненко).

ї

їжа́к, -а́. Невеличка тварина з голками на тілі. *Два веселі їжаки накололи на голки всі листки* (Т. Коломієць).

їстівні́й, -а́, -е́. Який можна споживати. *Звірі навчилися відрізняти рослини їстівні й неїстівні* (В. Бондаренко).

Й

йо́гурт, -у. Кисломолочний напій, часто з фруктовими добавками. *Принесла із магазину свіжий йогурт мама сину* (Н. Бабенко).

йорж, -á. Дрібна прісноводна риба з колючими плавцями. *Йоржа впіймав на вудку Йосип* (Н. Забіла).

К

кабалá, -й́. Повна залежність; гніт, поневолення. *Неждано для себе я опинивсь в кабалі* (А. Матвійчук).

кава́лок, -лка. Відділена від чогось частина; шматок. *Вийняв з торби кавалок хлібця та й дав щеняті* (Г. Хоткевич).

кажа́н, -á. Нічна тварина з широкими крилами, утвореними перетинками між довгими пальцями передніх кінцівок. *Кимсь наполохані, з-під даху злетіли кажани* (Грицько Бойко).

казано́к, -нка́. Металева, переважно круглої форми, посудина для варіння їжі; чавун. *У казанку варилаь юшка* (О. Донченко).

калаба́ня, -і. Яма на дні річки, озера тощо. *Дно калабані було грузьке, замулене* (В. Нестайко).

каламутний, -а, -е. Який утратив прозорість, мутний, нечистий. *Чого вода каламутна?* (І. Котляревський).

калі́на, -и. Кущова рослина з білими квітами і червоними ягодами. *Я вірю в безсмертя народу, якому червона калина свій цвіт віддає* (Л. Танюк).

калю́жа, -і. Вода або інша рідина, налита у великій кількості на якій-небудь поверхні. *Доц, вночі розлив калюжі* (Д. Мегелик).

канáрка, -и. Співочий птах яскраво-жовтого кольору; у нас відомий як хатній птах. *До залу внесли клітку з жовто-зеленою канаркою* (М. Леденцов).

капелю́х, -а. Головний убір із фетру, соломи тощо. *Летів бусол через луг та й згубив свій капелюх* (П. Мовчан).

ка́пці, -ів. Легкі черевики, переважно для хати.

Їхав лис через ліс, лисенятам капці віз (В. Каменчук).

карбува́ти, -у́ю, -у́єш. 1. Робити зарубку, позначку на чому-небудь. *Усе, що стосувалось сина, гострою раною карбувало серце Святослава* (В. Скляренко). 2. Вирізьблювати що-небудь на металі, камені тощо. *«Я вмю карбувати на металі»*, — тихо сказав Славко (А. Давидов).

карта́гий, -а, -е. Із чотирикутними візерунками, малюнками (про тканину, одяг і т. ін.). *На Онисі була карта та плахта, виткана з вовни пополовині з шовком невеличкими квадратиками* (І. Нечуй-Левицький).

катма́. Нема, немає. *Людей катма, багато козаків лінію копають* (І. Корбач).

ка́чур, -а. Селезень, самець качки. *Качур — синя голова — скликав діток до хліва* (В. Ладижець).

кашкёт, -а. Чоловічий головний убір із козирком. *Голова не на те, щоб тільки кашкет носити* (З нар.).

кашта́н, -а. Дерево з віялоподібними листками і біло-рожевими суцвіттями; також його плоди. *Каштани світять, як свічки, біло-рожевим цвітом* (В. Багірова).

кв́апитися, -плюся, -пишся. Намагатися робити що-небудь швидше; поспішати, хапатися. *Нащо квапитись Неквапам через зиму до весни?* (М. Вінграновський).

квату́рка, -и. Невелика шибка у вікні, яку відчиняють для провітрювання приміщення. *З розчиненої кватирки враз пахнуло свіжою таловиною* (О. Донченко).